

Müzəffər komandan – Nuru paşa!

M.Abdullayev

Düz 102 il əvvəl, 2018-ci il sentyabrın 15-də Azərbaycan xalqının tarixində şanlı hadisə baş vermişdir. General Nuru paşanın komandanlığı ilə Bakı erməni-daşnak işğalından azad edilmişdir. İllər, onilliklər bir-birini əvəz edir, lakin xalqımızın Nuru paşaya olan sonsuz sevgi və ehtiramı bir an belə azalmır, əksinə artır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Təhsil naziri Nəsim bəy Yusifbəyli “Azərbaycan” qəzetinin 1918-ci il 8 noyabr tarixli sayında hərbi məktəbin ilk buraxılışında Nuru paşanın atası Hacı Əhməd paşaya xitabən demişdir: “Zati-aliləri, sizin şanlı oğullarınız Ənvər paşa və Nuru paşanın adları nəinki təkcə Azərbaycanın, eyni zamanda bütün türk xalqlarının yaddaşında həmişəlik qalacaqdır”. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan öz müstəqilliyini elan edərək, müsəman Şərqiində ilk demokratik cümhuriyyət qurmaq yolunu tutmuşdu. Həmin günlərdə Fətəli xan Xoyskinin başçılığı ilə ilk Müvəqqəti hökumətinin tərkibi təsdiq edildi. Hökumətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri Bakını mümkün qədər daşnak və bolşevik rejimindən tez azad etmək idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın müstəqilliyi son dərəcə çətin və mürəkkəb bir tarixi dövrə təsadüf etmişdi. Qatı erməni şovinisti, cinayətkar bolşevik Şaumyanın nəzarətində olan Bakının müsəlman əhalisinin həyatı ağır təhlükədə idi. 1918-ci il mart qırğınlarından sonra daşnaklar Bakıda nəyin bahasına olursa-olsun qalmaq niyyətində idilər. Şaumyanın Leninlə mütəmadi məktublaşması da göstərir ki, bolşeviklər neftlə zəngin Bakını itirməyi ağıllarına belə gətirmirdilər.

Yalnız qardaş Türkiyə Azərbaycan xalqını bu ağır təhlükədən xilas edə bilərdi. 1918-ci il iyunun 16-da Milli Şura və Müvəqqəti Hökumət Tiflisdən Gəncəyə köçmüşdü. F. Xoyskinin sədrliyi ilə yaradılmış ikinci Müvəqqəti Hökumət Azərbaycan dövləti adından qardaş Türkiyədən hərbi yardım istəmişdi.

Türkiyə o illərdə düşdüyü son dərəcə çətin duruma baxmayaraq, 1918-ci ilin iyun ayında Azərbaycana Nuru paşanın koman-danlığı altında qoşun göndərdi. Nuru paşa Birinci Dünya müharibəsi zamanı Liviyada cəbhə komandanı kimi, Osmanlı və onun müttəfiqlərinə qarşı vuruşan qüvvələrlə döyüşlərə rəhbərlik etmişdi. Ağır döyüşlərdə göstərdiyi şəxsi qəhrəmanlıqlara görə, 1916-cı ildə “Altın ləyaqət” ordeninə layiq görülmüşdü.

Tale Nuru paşaya “can Azərbaycan”da tarix yazmaq şansı bəxş etmişdi. O, qeyri-adi cəsarəti, sərkərdəlik qabiliyyəti sayəsində adını türk xalqlarının şanlı hərbi tarixinə fəth kimi yazdıra bildi! Nuru paşa müzəffər komandan kimi xalqımızın qəlbini əbədi fəth etdi!

Gəlin bir anlığa xəyalən o illərə qa-yıdaq. Türkiyənin iki qrupdan ibarət 5-ci Qafqaz diviziyası Gümrü–Dilican–Qazax istiqamətində hərəkət etdi. Birinci qrup iyunun 11-də, ikinci qrup isə iyunun 12-də Qazaxa çatdı. Türk ordusu burada yerli əhali tərəfindən böyük coşqu ilə qarşılan-dı. Karpat cəbhəsindən 15-ci Çanaqqala diviziyası da Gəncəyə gəldi. Nuru paşanın komandanlığı altında Azərbaycan korpusu ilə birləşən bu hissələr Qafqaz İslam Ordusunu yaratdılar.

29 yaşlı Nuru paşanın qoşunları 1918-ci il iyunun 17-dən sentyabrın 14-dək bir-birinin ardınca uğurlu döyüş əməliyyatları keçirdi. İyul ayının əvvəllərində Qafqaz İslam Ordusu Göyçay ətrafında, əsasən, ermənilərdən ibarət olan Bakı Sovetinin hərbi qüvvələrini ağır məğlubiyyətə uğ-ratdı və vaxt itirmədən Bakı istiqamətində irəlilədi. 1918-ci il iyulun sonunda milli qüvvələr Bakı ətrafına çatdılar.

S.Şaumyanın başçılıq etdiyi bolşeviklər ölkədən qaçdılar. Bolşevikləri Bakıda “Sent-rokaspi” diktaturası əvəz etdi. İngilislərdən hərbi yardım alan oyuncaq diktatura Qafqaz İslam Ordusunun hücumu qarşısında duruş gətirə bilmədi. Şiddətli döyüşlərdən son-ra, 1918-ci il sentyabrın 15-də – Qurban bayramı günü Azərbaycan-Türkiyə ordu birləşmələri Bakını tamamilə azad etdi.

Həmin günlər Bakı əhalisi çox sevinir, bayram edirdi. Görkəmli yazıçı Manaf Süleymanov məşhur “Eşitdiklərim, oxu-duqlarım, gördüklərim” əsərində qəhrəman türk ordusunun Bakıya gəlişi barədə maraqlı məqamları qələmə almışdır. Yazıçının qeydlərindən bəlli olur ki, xalqımız xilaskar türk əsgərlərini həqiqətən böyük sevinc və məhəbbətlə qarşılamışdır.

Lakin Türkiyənin Birinci Dünya müharibəsində məğlubiyyəti Nuru paşanın başladığı mərd, xeyirxah missiyanı yarıda qoydu. 1918-ci il oktyabrın 30-da bağlan-mış Mudros sazişinə görə, türk orduları Azərbaycanı tərk etməyə məcbur oldular. İngilis generalı Tomson başda olmaqla müttəfiq orduları Bakıya gəldilər.

Nuru paşa 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra da bir qrup türk zabiti ilə Dağıstandan keçərək gizli şəkildə Şuşaya gəlmiş, bolşeviklərə qarşı döyüşmüş, Aran, Qa-rabağ və Zaqatala bölgələrində xalqı bolşeviklərə qarşı üsyana qaldırmışdı. Sonra bir Azərbaycan süvari alayı və bir batareya ilə Türkiyəyə dö-nən Nuru paşa Ərzuruma gələrək Naxçıvan dəstəsinə qoşulmuş və azadlıq mücadiləsində iştirak etmişdi.

1923-cü ildə Nuru paşa İstanbul ətrafında dəmirçikmə fabriki açmışdı. İkinci Dünya müharibəsi illərində müəssisə hərbi sifarişlə qumbara, minaatan və sair silahlar istehsal etmişdir. 1949-cu il martın 2-də Nuru paşa

silah fabrikində baş vermiş ağır qəza nəticəsində həlak oldu. Güclü partlayış nəticəsində Nuru paşanın cəsədini tapmaq mümkün olmadı.

Sonda bir daha vurğulamaq istərdik ki, xalqımızın Nuru paşaya olan sevgi və ehtiramı sonsuzdur, heç vaxt azalmayıb və azalmayacaq. Xalq şairi Nəriman Həsənzadə “Nuru paşa” poemasında yazıb:

“Nuru paşa at belində

Türkiyədən – Qarsdan gəlir.

“Azərbaycan” deyə-deyə,

Yaralanmış aslan gəlir...”

Bəli, qəhrəman türk sərkərdəsi, fəh Nuru paşa hər zaman xalqımızın qəlbində yaşayacaq.